

2. Складіть речення на тему “Сніданок”, ввівши до них означення:

Смачний, солодкий, міцний, ситний, калорійний, корисний, вдячний.

А під час вивчення теми “Звертання” досить корисно запропонувати їм вправи з малюнками. На дошці вивішуються кілька ілюстрацій з різними життєвими ситуаціями (дівчинка заходить до магазину й спілкується з продавцем; ввічливий хлопчик пропонує свою допомогу бабусі, яка збирається перейти дорогу; однокласники вітають одне одного з святом тощо). У такий спосіб учням пропонується озвучити зображене на малюнках, використовуючи звертання.

У процесі розв’язування подібних завдань школярі набувають умінь чітко орієнтуватися у ситуації спілкування, оскільки мають можливість виступати в ролі мовця й співрозмовника, сприймати почуте і створювати власне висловлювання, обирати ті мовні засоби, які доречні у даному випадку, враховуючи усталені правила поведінки у мовному колективі.

Таким чином, можна наводити велику кількість методів, форм роботи спрямованих на формування усного мовлення учнів – п’ятикласників, але хочеться зазначити, що завдання вчителя-словесника полягає в тому, щоб на основі лінгвістичного мінімуму, правильно дібраного мовного матеріалу зробити учнів носіями української мови, домогтися, щоб лінгвістичний мінімум працював на формування їхніх комунікативних умінь.

Засвоюючи мовну систему, в учнів формуватимуться такі вміння й навички, що забезпечать вільне володіння рідною мовою. А комунікативні мовленнєві завдання курсу рідної мови здійснюватимуться в процесі практичного її вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ляшкевич А.І. Формування діалогічного мовлення учнів – важливий засіб виховання мовної особистості: Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Випуск II. –1998. – С. 153-155.
2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За редакцією М.І. Пентилок: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – С. 264.
3. Пентилок М.І. Комунікативне спрямування у навчанні рідної мови // Сучасні аспекти педагогічного процесу. – Херсон, 1995. – Випуск I. – С. 6-10.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів “Рідна мова” 5-11 клас. – К., – 2001. – С. 96.

УДК 371.214.114+910.1(045)

Шоробура І.М.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Оволодіння учнями системою географічних знань, вироблення вмінь застосовувати знання на практиці матиме неабияке значення і в їх майбутньому житті. У розв’язанні цих завдань велику роль відіграє широке застосування на уроках всієї системи навчального обладнання. Це підручники, посібники, карти, схеми, технічні засоби тощо. Важливе значення має підручник, методичні посібники.

Багато українських вчених розглядали питання вдосконалення шкільного підручника з географії, зокрема Ф.Д. Заставний, С.Г. Кобернік, В.П. Корнєєв, Л.І. Круглик, П.А. Масляк, М.О. Откаленко, В.Ю. Пестушко, В.Я. Плахута, М.М. Паламарчук, А.Й. Сиротенко, Г.Є. Уваров, Б.А. Чернов, О.І. Шаблій, Е.І. Шипович, П.Г. Шищенко та інші.

Мета нашої статті – проаналізувати методичне забезпечення шкільної географії кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Значну роль у справі подальшого розвитку методики викладання географії відіграли методичні збірники “Географія в школі” та “Краєзнавство в школі”, які почали виходити з ініціативи НДІ педагогіки УРСР з 1948 р. З 1967 р. побачив світ збірник “Методика викладання географії”. Він присвячений проблемам не лише методики викладання географії

в середній загальноосвітній школі, а й підготовки вчителів географії у ВНЗ. Значну увагу збірник приділяв висвітленню передового досвіду роботи вчителів.

У 60-80-х рр. усі підручники з географії, крім географії Української РСР, видавалися в Москві. В Україні власних підручників не було, їх перекладали з російських видань. Українські автори в той час обмежувалися лише написанням методичних рекомендацій з викладання окремих курсів. Найбільший внесок у цю справу зробили В.Д. Поданчук, Л.І. Круглик, М.О. Откаленко, Л.М. Картель, В.П. Корнєєв, А.С. Волкова, Г.П. Скарлато, Є.Й. Шипович [1].

Посібники для вчителів географії видали О.М. Маринич, М.І. Щербань, М.М. Паламарчук, О.Т. Діброва, В.М. Юрківський та ін. О.Діброва випустила шкільний підручник з географії Української РСР. Він витримав дванадцять видань. Пізніше йому на зміну прийшов підручник М. Паламарчука.

Велику допомогу учителю надав у свій час посібник “Урок географії в школі (автор Н.Н. Студенцов). У ньому подавалися рекомендації як підготуватися до уроку, закріплювати вивчений матеріал, задавати домашнє завдання. Основна увага приділялася проведенню комбінованого уроку.

У кінці 60-х рр. учителі географії одержали “Уроки географії” Т.А. Кормана. У цьому посібнику висвітлено психологічні основи засвоєння знань учнями на уроках географії, вміщено поради автора, як працювати з географічною картою, засвоювати поняття. Автор ставить питання про виявлення причинно-наслідкових зв'язків тих фактів, які повідомляються учням [4].

Досі не втратили свого значення дуже змістовні, спрямовані на розкриття певних закономірностей методики викладання географії посібники вчителів-практиків М.Т. Янка і В.П. Замкового. Особливо цінними є роботи В.П. Замкового “Поради вчителю географії” та “Майстерність учителя географії”.

Декілька видань витримали щоденники спостережень за погодою (3-7 класи) та зошити для самостійних робіт з різних курсів географії. Їх авторами були М.П. Откаленко, М. Токарський, О.Т. Діброва, М. Лапко, І.Г. Процик.

Цікавим є посібник з географії А.В. Даринського, який вміщує розділи: “Загальні питання підготовки вчителя географії до уроків”, “Примірна розробка тем і уроків з курсів шкільної географії”. Автор подає зразки календарного планування уроків, їх класифікацію. Розглядаються питання активізації діяльності учнів на уроках, організації самостійної роботи, диференційованого підходу до навчання учнів.

Питання сучасного уроку географії розглядається і в посібнику “Урок географії в середній школі” (автор І.В. Душина). Автор говорить про значення уроків географії у вихованні особистості, ставить вимоги до сучасного уроку географії.

У ці роки для вчителів географії видано низку методичних посібників “Методика вивчення географії в середній школі” (ред. Бібік і ін.), “Методика викладання географії” (автор Є.В. Шипович), “Методика вивчення географії в середній школі” (автор І.С. Матрусова), “Методика викладання географії в школі” (за ред. С.Г. Коберніка) [4].

Вийшли друком праці, присвячені методиці виготовлення саморобних навчальних наочних посібників, роботі з підручниками і додатковою літературою, обладнанням, роботі на географічному майданчику, методиці позакласної роботи. На початку 70-х рр. ХХ ст. у всіх школах України вводиться кабінетна форма навчання. У цей період видано посібники, присвячені методиці обладнання і оформлення кабінетів, технічним засобам навчання тощо [1].

Значний внесок у розвиток шкільної географії зробили Л.В. Занков, М.Н. Скаткін (роль підручника у формуванні пізнавальної активності учнів), І.Я. Лернер, В.В. Краєвський (про співвідношення підручника і загальних положень теорії змісту навчання), Н.М. Розенберг, Я.А. Мікк (про понятійно-термінологічну лексику і номенклатурний склад слів), Б.Г. Ананьєв (про співвідношення ілюстрацій і тексту в підручнику для різних вікових груп), В.П. Зінченко (про переклад мовної інформації на мову образів), А.В. Пьоришкін,

Ф.П. Коровкін, Л.А. Цветков, Г.Н. Донський, В.П. Максаковський, Н.М. Шамаєв (про загальне та особливе в підручниках з різних предметів).

Багато корисного можна взяти у авторів підручників з географії Ю.К. Гладкого, І.І. Барінової, А.В. Даринського, С.І. Сидора, М.М. Паламарчука, А.Й. Сиротенка.

На сучасному етапі система освіти країни вступає в якісно новий період свого розвитку – період оновлення її змісту. Сьогодні пропедевтичним географічним курсом є вивчення природознавства у початковій школі. Саме від засвоєння основ географії у перші роки навчання учнів залежить і подальший їх інтерес до предмета, і його вивчення у середній та старшій школі. Певні зміни відбулись і тут [3]. У початкових класах вивчається предмет “Ознайомлення з навколишнім” за підручниками “Віконечко” для першого класу (автори Н.М. Бібік і Н.С. Коваль), “Журавлик” – для другого (автори Н.М. Бібік, Л.С. Бондаренко, Н.С. Коваль) У 3 і 4 класах вивчається природознавство (автори Т.М. Байбара, Н.С. Коваль, Л.К. Нарочна та ін.).

У ці роки в початкових класах викладались і альтернативні курси “Рідний край”, “Людина і світ”. З 1 по 4 клас передбачені години сільськогосподарської праці, складено до них програми.

У 1996 р. створена експериментальна програма і виданий підручник “Довкілля” для 1-3 класів, авторів Н.Ж. Гуз, В.Р. Ільченко, С.І. Собакар. “Довкілля” дає учням систематизовані, обґрунтовані на основі фундаментальних закономірностей знання про природу, свій народ, організм дитини. У кожному класі переважає один певний метод, відповідно до якого і названо курс “Довкілля” 1 клас – “Запитую довілля”; 2 клас – “Спостерігаю довілля”; 3 клас – “Досліджую довілля”; 5 клас – “Пояснюю довілля”; 6 клас – “Основні системи природи та закономірності їх існування”. Велике значення в цьому курсі приділяється звичаям, обрядам, фольклору. Особливу роль відіграють “уроки серед природи”, які плануються згідно з визначними датами народного календаря та святами українського народу. Підручник об’єднує основні фактичні знання предметів “Навколишній світ” (“Природознавство”), “Природознавство”, “Валеологія” і, частково, “Малювання”.

На допомогу вчителям початкових класів, крім програм і підручників, для кожного класу розроблено методичні посібники з природознавства та сільськогосподарської праці: Н.М. Бібік, Н.С. Коваль “Ознайомлення з навколишнім світом у 1 класі”; Н.С. Коваль, Л.К. Нарочна “Природознавство в 3 класі”; “Навчання в 2 (3) класах” (математика, природознавство, трудове навчання – рекомендації щодо уроків природознавства підготували Н.С. Коваль і Л.К. Нарочна, до уроків сільськогосподарської праці в розділі “Трудове навчання” – І.Т. Міщенко та ін.

Сьогодні в початковій школі вивчається навчальний курс “Я і Україна”, який охоплює зміст галузі Державного стандарту початкової загальної освіти “Людина і світ” і реалізується варіативно: наскрізним інтегрованим курсом або окремими предметами. Є відповідні підручники.

Для 1-4 класів систематично видаються також зошити з природознавства. Сьогодні в освіті відбуваються докорінні зміни. Розробляється варіативне навчально-методичне забезпечення змісту освіти за новими програмами (авторські програми, варіативні підручники, навчальні посібники). У методиці надається перевага діяльнісним, творчим загально дидактичним методам. Видання нового покоління підручників та інших посібників навчально-методичного комплексу зумовлено новими пріоритетними завданнями початкової освіти. Основні риси нового комплексу: органічне поєднання інформаційної і виховної функцій; гуманістична та екологічна спрямованість навчального матеріалу; науковість викладу, що враховує особливості сприйняття молодших школярів; сучасний дизайн.

Питання методичного забезпечення уроку географії в середній та старшій школі розглядається в статтях Т.П. Герасимової, Л.М. Панчешнікової, І.О. Журавля, В.П. Корнєєва, А.Й. Сиротенка, надрукованих в журналах “Географія в школі” та “Географія та основи економіки”.

Авторами підручника із загальної географії для 6 класу стали О.Я.Скуратович, Р.Р.Коваленко та Л.І.Круглик; для 7 і 8 класів – В.Ю.Пестушко, В.О.Сасихов і Г.Є.Уварова. Видано підручники з географії світу для 10 класу. Починаючи з 1996 р., друкується підручник з географії України П.О.Масляка та П.Г.Шищенка. Для поглибленого вивчення географії України учнями профільних і спеціалізованих класів загальноосвітньої школи, коледжів та гімназій призначені посібники львівських авторів Ф.Д.Заставного та О.І.Шаблія [2].

У ці роки географія вивчалася за двома структурними варіантами, які мали відповідне методичне забезпечення.

На початку 90-х рр. почалася напружена робота з якнайшвидшого забезпечення шкіл українськими підручниками. З'явилися альтернативні, пробні та інші підручники і навчальні посібники з географії. Одним з перших був підручник для 9 класу середньої школи "Географія України" А.Й.Сиротенка, Б.О.Чернова і В.Я.Плахути. Його структура підпорядкована особистісно орієнтованій моделі навчання. Зміст відбиває логіку і вимоги освітнього стандарту. Параграфи відповідають програмному матеріалу. Вдало і адаптовано переносяться основні світоглядні знання і дані науки на рівень пізнавальних можливостей учнів. Функція закріплення і самоконтролю підручника "Географія України" забезпечує можливість формування вмінь і навичок, перевірки їх сформованості, забезпечення самоосвіти. Завдання, що пропонують автори підручника, спрямовані на формування навичок логічного мислення, використання знань в практичному житті, дослідницької і пошукової роботи.

Протягом 90-х рр. усі курси географії були забезпечені не лише підручниками, а й робочими зошитами, атласами, контурними картами; видані хрестоматія з географії України (П.О.Масляк і П.Г.Шищенко), посібники для контролю за рівнем засвоєння знань учнями. Почали регулярно виходити журнал "Географія та основи економіки в школі", газета "Географія. Краєзнавство. Туризм".

У 2001 р. були видані нові програми з географії, згідно з якими вивчається курс географії сьогодні. Так, вивчення предмета за останні роки здійснювалося за "Програмами для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія". Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу. У класах географічних профілів дисципліна викладається за програмами, які передбачають поглиблене вивчення географічного матеріалу [5].

Сучасну модель шкільної географії, по-перше, відрізняє інтегральність: в галузі географічної освіти стикаються знання біологічні, геологічні, економічні, соціальні, політичні та ін. Унікальною є і друга особливість географії – її конкретність. Жодна наука не має такого тісного зв'язку з дійсністю, як географія. Вона вивчає природні, економічні та соціальні явища і процеси не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку. Сьогодні є низка підручників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в навчальному процесі: *6 клас* – Скуратович О.Я. та ін. "Загальна географія" та Масляк П.О. "Загальна географія"; *7 клас* – Пестушко В.Ю. та ін. "Географія материків і океанів" та Кобернік С.Г. Скуратович О.Я. "Географія материків і океанів"; *8 клас* – Заставний Ф.Д. "Фізична географія України", Гілецький Й.Р. "Фізична географія України" (з основами землезнавства), Чернов Б.О. "Фізична географія України" та Масляк П.О., Шищенко П.Г. "Географія України"; *9 клас* – Заставний Ф.Д. "Економічна і соціальна географія України", Сиротенко А.Й. "Економічна і соціальна географія України", Гілецький Й.Р. "Економічна і соціальна географія України" (з основами теорії); *10 клас* – Яценко Б.П. та ін. "Економічна і соціальна географія світу" [2].

Крім основних підручників, рекомендується використовувати робочі зошити, контурні карти та атласи, хрестоматії, довідники, зошити для практичних робіт, посібники з відповідним грифом Міністерства освіти і науки України.

У навчальному процесі застарілу інформацію варто коригувати і знайомити учнів з новими статистичними даними, новими географічними назвами, іншими змінами, що відбуваються постійно. Істотну допомогу у доборі такої інформації вчителям надасть журнал

“Географія та основи економіки в школі” Міністерства освіти і науки України та газета “Красзнавство. Географія. Туризм”.

Для тих, хто працює за навчальним планом та програмою “Природознавство. Довкілля, фізика, хімія, біологія, еволюція природничонаукової картини світу” та програмами для середньої загальноосвітньої школи “Довкілля” (5-6 класи) також видано підручники.

Зміни у суспільно-політичному і соціально-економічному житті України на сучасному етапі вплинули на розвиток освіти. Сьогодні становлення методичної системи навчання географії здійснюється трьома шляхами: вдосконалюються традиційні програми та підручники, сучасніші в науковому і методичному аспектах, створюються нові інтегровані природничі курси, удосконалюються методи і засоби навчання.

Підвищення ефективності засвоєння географічних знань знаходяться в прямій залежності від якості підручника (його структури, змісту, стилю викладу матеріалу, дидактичного і методичного забезпечення, поліграфічних якостей). Конструювання навчального змісту у вигляді підручника з географії передбачає рівноцінну реалізацію навчальної, розвиваючої і виховуючої функцій, їх єдності. Подібна триєдина задача може бути успішно вирішеною за умови, що навчальний матеріал виступає як особлива проекція відповідного наукового знання.

Істотно змінюється методичний апарат підручників. Уже нормою стала започаткована А.Й.Сиротенком наявність завдань і запитань різних рівнів складності. У деяких підручниках, після вивчення окремих тем або розділів, з'являється система завдань, розрахованих на підготовку школярів до тематичного оцінювання навчальних здобутків.

У сучасних підручниках з географії з'явилися такі рубрики: мотиваційні блоки, висновки, завдання для практичних та самостійних робіт, елементи цікавої географії, краєзнавчі сторінки тощо. Майже усі підручники мають вкладки, серед яких найбільш поширені словники термінів та понять, статистичні таблиці для виконання практичних і самостійних робіт, типові плани-характеристики, дані з історії походження географічних назв та ін.

Сьогодні необхідно збільшувати позатекстовий компонент підручника, переважно за рахунок розширення і урізноманітнення методичного апарату та впровадження у зміст дієвих додаткових рубрик.

Конструювання сучасного підручника з географії сьогодні повинно враховувати світові тенденції побудови шкільного підручника. Взагалі за період незалежного розвитку України створюються ґрунтовні підручники і методичні розробки для них. Подальших розробок потребує вивчення світових тенденцій конструювання підручників з географії та використання їх у практиці українського підручника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабанский Ю.К. Дидактические проблемы совершенствования учебных комплексов // Проблемы школьного учебника. Вып. 8. О конструировании учебника. – М.: Просвещение, 1980. – С. 17-33.
2. Бескова Н.В. Шкільна географія – складова освітньої галузі “Природознавство”// Географія та основи економіки в школі. – 2002. – №6. – С. 4-6.
3. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: Монографія. – К.: ВІПОЛ, 1998. – 199 с.
4. Корнеев В.П. Форми навчання географії в школі. – Кам’янець-Подільський: Абетка, 2004. – 224 с.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Географія: 5-11 кл. /Відп. за вип.: Н. Беснова, С. Воробйова. – К.: Шкільний світ, 2001. – 222 с.